

Hilde Henriksen Waage

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier (IAKH),
Universitetet i Oslo (UiO)

HIS 2411/HIS 4411 Neighborhood Bully? Stormaktene og Midtøsten siden 1945

Tema 1:

Midtøsten og Palestina-konflikten: 'Setting the scene'

Anbefalt litteratur:

Ole Kristian Grimnes, *Den todelte verden, Cappelens verdenshistorie, bd. 18*, ss. 93-100.
Donald Neff, *Fallen Pillars, US policy towards Palestine and Israel since 1945*, ss. 1-55,
183-187.

Yezid Sayigh og Avi Shlaim, *The Cold War and the Middle East*,
ss. 1-26, 277-292.

Hovedspørsmål:

- *Hvorfor har vi ingen fred i Midtøsten i dag mellom Israel og palestinerne?*
- *Hvordan kan vi forklare konflikten?*
- *Hva er de dypereleggende årsakene til at konflikten har utviklet seg slik som den har?*
- *Hvorfor er det viktig å kunne historie for å forstå konfliktene i Midtøsten?*
- *Hvordan er de knyttet sammen? Hvordan har de virket inn på hverandre?*
- *Hvordan har stormaktene forholdt seg til regionen?*
- *Hvordan har det virket inn på konfliktene?*

Oppdelingen av Midtøsten etter Første verdenskrig

Storbritannia inngikk tre viktige avtaler i årene 1915-18 som skulle få avgjørende innvirkning på det mønsteret av stater som vi ser i Midtøsten i dag:

1) 1915-16: McMahon-Hussein korrespondansen

Korrespondansen hadde som formål å få araberne til å slutte seg til vestmaktene i krigen mot Det osmanske riket.

Gjennom brevvekslingen mellom britenes representant i Kairo og Sharifen av Mekka, Hussein ibn Ali, støttet britene opprettelsen av et stort arabisk kongedømme under hashemittenes ledelse.

Araberne tolket dette som et løfte om britisk støtte til arabisk selvstendighet etter første verdenskrig.

2) *Mai 1916: Sykes-Picot avtalen*

Avtale inngått i hemmelighet mellom Storbritannia og Frankrike.

Avtalen hadde som formål å dele opp Midtøsten.

Britene og franskmennene beholdt kontrollen gjennom opprettelsen av interessesfærer.

Israel, Palestina, Jordan og Irak ble britiske interessesfærer.

Syria, Libanon samt deler av Anatolia (Tyrkia) ble franske interessesfærer.

3) November 1917: Balfour-erklæringen

Svært upresis erklæring i form av et brev fra den britiske utenriksministeren.

Den britiske regjeringen ga sin støtte til opprettelsen av et "jødisk nasjonalhjem" i Palestina.

Ble oppfattet som en britisk anerkjennelse av det sionistiske koloniseringsprosjektet i Palestina.

Løftene Storbritannia hadde gitt under krigen var mange og motstridende.

Sykes-Picot avtalen og Balfour-erklæringen ble retningsgivende, ikke løftene til araberne.

Midtøsten ble delt opp i britiske og franske mandatområder, som Folkeforbundet senere anerkjente.

Syria

Sharifen av Mekka, Hussein ibn Ali, belønnet av britene for innsatsen under krigen.

Mars 1920: Sønnen Faisal innsatt som konge i Syria.

Den karismatiske Faisal hadde ledet opprøret mot tyrkerne.

Franskmennene: Faisal avsatt med makt senere samme år.

Jordan

Abdullah, en annen av Husseins sønner: Mobiliserte en væpnet styrke for å gjeninnsette Faisal i Syria.

Den britiske koloniminister Winston Churchill: Tilbød Abdullah et land øst for Jordan-elven.

Transjordan: Et britisk mandatområde.

Irak

Britene "flyttet" Faisal fra Syria til Irak.

Innsatt som konge i Irak i 1921.

Irak: Formelt selvstendig i 1932.

Nære bånd til britene.

Fram til kuppet i Irak i 1958: Iraks konge og statsminister Storbritannias yndlinger i Midtøsten.

Saudi-Arabia

1924: Sharif Hussein tvunget til å gå av som konge av Hijaz.

Den sterke mannen: Ibn Saud.

Kastet hashemittene ut og dannet den moderne staten Saudi-Arabia.

1932: Ibn Saud utropt til konge av Saudi-Arabia.

Britene godtok dette, hashemittene måtte forlate Saudi-Arabia, til tross for tidligere britiske løfter.

Libanon

Skilt ut fra Syria i 1920.

Frankrike ønsket sikre sine allierte, de kristne maronittene.

Stor-Libanon: Frankrike utvidet det libanesiske mandatområdet med syriske områder, bl.a. de viktige havnebyene Beirut og Tripoli.

Utvidelsen fordoblet Libanons areal. Staten sto bedre rustet økonomisk.

En stor andel muslimer innlemmet i den nye libanesiske staten.

Libanon: Et etnisk og religiøst lappeteppes med 18 ulike grupperinger.

1945: Libanon en uavhengig stat.

Palestina

Palestina ble britisk mandatområde i 1920. Nytt navn på kolonistyre. Mandatene underlagt Folkeforbundet.

Den britiske administrasjonen i Palestina: Pålagt å legge forholdene til rette for jødisk innvandring og oppmuntre jødiske bosettinger i Palestina.

Jødene

Sionismen vokste fram som nasjonalistisk bevegelse blant en del av verdens jøder på slutten av 1800-tallet.

Oppsto i kjølvannet av økende nasjonalisme i Europa, mislykket assimilasjon og europeisk antisemittisme.

Mål: Egen nasjonalstat i Palestina som jødene følte seg historisk, religiøst og kulturelt knyttet til.

Startet det sionistiske prosjekt i Palestina før første verdenskrig.

I mellomkrigstiden: Bygde systematisk opp sitt "nasjonale hjem" under den britiske mandatmaktens beskyttelse.

Antall jøder ble nesten syvdoblet på kort tid og utgjorde i 1945 ca. 1/3 av samtlige innbyggere i Palestina.

Jødene gjenopprettet et felles språk som fungerte som samlende kommunikasjonsmiddel og symbol på enhet.

Jord ble kjøpt opp fra palestinerne.

Den jødiske industrisektoren ble den dominerende i landet.

Politiske partier og institusjoner ble dannet etter vestlige, demokratiske prinsipper.

I hemmelighet ble det dannet en jødisk forsvarsstyrke, Haganah.

Under Anden verdenskrig hadde den sionistiske bevegelsen blitt radikalisert: Krevde støtte til en egen jødisk stat i Palestina.

Pga Holocaust fremsto en egen jødisk stat i Palestina som den eneste løsning; det eneste sikre tilfluktsstedet for de gjenlevende europeiske jødene.
Økende illegal immigrasjon av jøder til Palestina.

Jødene rustet opp: David Ben-Gurion, Israels sterke mann og første statsminister regnet med at det jødiske samfunnet i Palestina før eller siden ville befinne seg i krig med palestinerne.

De jødiske terroristorganisasjonene Irgun Zvai Leumi og Stern-ligaen forherliget vold som et politisk virkemiddel og fortsatte med angrep på britene.

Senere statsminister og fredsprisvinner Menachem Begin og statsminister Yitzhak Shamir blant lederne av disse gruppene.

Mente at britene var jødernes fremste fiende, ikke palestinerne.

Terroristenes sterke støtte i den jødiske hæren Haganah og i befolkningen resulterte i et samarbeid mellom jødiske terrorister og Haganah.

22. juli 1946 sprengte Irgun det britiske hovedkvarteret i Kong David hotellet i Jerusalem hvor 90 mennesker mistet livet.

Episoden fikk store skadevirkninger for sionistenes sak.

Sommeren 1946: Sionistenes politikk i krise.

Den aktivistiske fløyen seiret over de moderate.

Offisiell politikk og krav: En deling av Palestina og opprettelse av en egen jødisk stat.

Palestinerne

Lyktes aldri med å organisere seg i Palestina på samme måte som jødene.

Samfunn av føydal karakter.

To ledende – og rivaliserende – familier.

Politisk splittet.

Palestinernes motstand mot sionismen økte i takt med den jødiske innvandringen.

Grep til alle mulige metoder for å hindre en slik utvikling: demonstrasjoner, streiker, terroraksjoner og til slutt – åpen krig

Den arabiske høykomité (AHC): Nydannet topporgan for alle palestinske araberpartier med mufti Amin al-Husseini som president.

Sto for organiseringen av streiken.

Palestinske ledere ble uenige.

Moderate palestinere ble henrettet av ekstreme palestinske nasjonalister.

Innbyrdes rivalisering: Bakgrunn i den sosiale og økonomiske utvikling i mellomkrigstiden.

Framveksten av nye maktgrupper representerte ikke noen virkelig politisk utfordring til den gamle adelen.

Husseini-familien: Uunngåelig i enhver koalisjon.

Vedvarende stridigheter mellom de ulike fraksjoner.

Stormuftiens lederposisjon var betydelig svekket, men han var likevel den mest dominerende faktor i palestinsk politikk der han hindret sine rivaler i å oppnå politisk innflytelse.

I en kritisk periode (1945-1948) var palestinerne uten noen sterk sosial eller økonomisk gruppe som kunne lede dem.

Ingen i stand til å mobilisere det palestinske samfunn politisk og militært.

Sosial fragmentering etter Annen verdenskrig førte til at attentater eller trusler om attentater karakteriserte det politiske klima på palestinsk side i tiden før 1948.

Araberstatene

Palestinernes vanskeligheter bidro til å øke Den arabiske ligas innblanding i palestinsk innenrikspolitik.

Den arabiske liga: En sammenslutning av arabiske stater, dannet i 1945.

Mål: Panarabisk samarbeid.

De opprinnelige medlemmene var Egypt, Irak, Jemen, Libanon, Saudi-Arabia, Syria og Transjordan.

Helt fra starten engasjerte Den arabiske liga seg i Palestina-spørsmålet.

Palestinerne så med mistenksomhet på Ligaens lederposisjon: Den enkelte araberstat hadde sine egne hensikter og interesser i Palestina.

Storbritannia

Storbritannia vurderte Palestina som et område av vital strategisk betydning: sentralt plassert mot trusler mot Suez-kanalen; mellomlandingspunkt på vei til India;

utgangspunktet for veien til Irak og dets oljefelt; utløpet for oljeledningen i Kirkuk.

Mellomkrigstiden: Britisk Palestina-politikk viste større forståelse for de palestinske og arabiske standpunktene.

1930: Peel-kommisjonen utsendt for å finne årsaken til urolighetene i Palestina.

1937: Peel-rapporten foreslo at Palestina skulle deles.

Delingsforslaget fikk en blandet mottakelse.

Chaim Weizmann og Ben-Gurion støttet et modifisert delingsforslag.

Kong Abdullah av Transjordan kunne være tilbøyelig til å godta en deling.

Den arabiske høykomité forkastet delingsforslaget.

Den konservative britiske regjering oppga hele delingstanken.

Hvitboken av 1939: Selvstendig palestinsk stat innen ti år hvor jøder og arabere skulle dele regjeringsansvaret.

Avvist av jøder, palestinere og andre arabiske representanter.

Annen verdenskrig: Storbritannias grep på Midtøsten truet.

Storbritannia støttet planene om et nærmere arabisk samarbeid for å sikre britisk innflytelse.

Tillempet hvitbokpolitikken fra 1939.

1940: Jødiske jordoppkjøp ble begrenset eller forbudt.

Lot innvandringen fortsette til kvoten var full (75 000).
Illegale flyktninger ble deportert eller internert.
Det britiske arbeiderpartiet var den eneste del av den internasjonale arbeiderbevegelsen som i mellomkrigstiden hadde støttet sionismen.

Juli 1945: Det britiske arbeiderpartiet seiret ved valget.
Utenriksminister Ernest Bevin konstaterte at britene ikke kunne gjennomføre noe pro-sionistisk program i Palestina.
Harmonien mellom briter og arabere kunne ikke forstyrres av Palestina-spørsmålet.

Britene prøvde å minimalisere den rollen Palestina skulle spille i løsningen av det jødiske flyktningproblemet i Europa.
Utenriksminister Bevin ville ikke akseptere at størsteparten av de europeiske jødene måtte forlate sine opprinnelige hjemland; Europa skulle være et anstendig sted å bo for alle, jødene inkludert.
Også den tidligere pro-sionistiske Winston Churchill støttet doktrinen om atskillelse av problemene i Palestina og i Europa.

Selv om man klarte å finne fram til en løsning på flyktningproblemet i Europa ville fremdeles mange jøder ønske seg til Palestina.
Storbritannia ønsket USA på banen: USA ble med i en anglo-amerikansk undersøkelseskommisjon i oktober 1945.
Kommisjonens rapport i april 1946: Tilsynsstyre i Palestina.
Palestina: Verken en jødisk eller arabisk stat, men et sted hvor 100 000 jødiske ofre for forfølgelse skulle få innvandre.
I virkeligheten dømte rapporten majoriteten av de jødene som hadde overlevd Holocaust til å bli i Europa.

Umulig for britene å finne noen løsning som ikke alle involverte parter forkastet.
At amerikanerne ble med på et felles forslag fikk stor betydning for den britiske regjeringen.
Storbritannia hadde verken økonomiske eller militære ressurser til å fortsette å styre det opprørske Palestina.
Da rapporten ble offentliggjort plukket både briter og amerikanere ut de deler som passet dem selv best.
Amerikanerne understreket betydningen av de 100 000.
Britene hevdet det var en forutsetning at det jødiske samfunnet i Palestina skulle avvæpnes først.

Standpunktene mer fastlåst enn noen gang.
Britisk økonomi under sterkt press.
Anarkiet i Palestina ble mer utbredt for hver dag som gikk: De jødiske terroristorganisasjonene angrep daglig britene som hadde sin fulle hyre med å kontrollere den illegale jødiske innvandringen.
Bilder av britiske soldater, piggtårsperringer og interneringsleire som møtte jøder som nylig hadde unnsuppet Hitlers dødsleire.

Den britiske politikken stadig mindre populær.

USA

USAs politikk i Midtøsten i endring siden 1945.

Store endringer i forholdet til Israel.

Fram til 1947 var det stor skepsis og motstand til sionistene i Det amerikanske utenriksdepartementet, forsvarsdepartementet og CIA.

Sionistene sett på som en kilde til framtidige problemer.

President Harry S. Truman med liten utenrikspolitisk erfaring.

Behandlingen av Palestina-spørsmålet komplisert gjennom: 1) de europeiske jødernes lidelser; 2) motvilje på grunn av mistillit fra Utenriksdepartementet; 3) troen på Balfour-erklæringen; og 4) jødiske lobby-organisasjoner som sto stadig mer samlet rundt opprettelsen av en jødisk stat i Palestina.

President Truman: Genuin sympati for de jødiske flyktningene og for lidelsene til de europeiske jødene.

Liten sympati for sionistisk press.

Valget nærmet seg: Det sterke jødiske samfunnet i USA og de jødiske lobbyistene som en potensiell motvekt til presidentens politiske motstandere.

USA et viktig potensielt tilfluktsted for de europeiske jødene etter Annen verdenskrig.

Strengt amerikanske innvandringslover betydde at USA i realiteten var stengt.

President Truman åpnet for nye lover, men USA forble utenfor rekkevidde for de europeiske jødene.

Amerikanerne langt mer positive til å sende jøder til Palestina enn til å ta imot dem i USA.

President Truman befant seg under et økende sionistisk press: Tyngdepunktet for sionistenes politiske aktivitet flyttet fra Storbritannia til USA etter 1945.

En viktig oppgave for sionistene ble å vinne støtte fra den nå ledende stormakt USA for sine krav i Palestina.

Som en til dels upopulær president som ønsket å fortsette i sitt embete kunne ikke Truman neglisjere den virkning hans politikk overfor Palestina ville ha på hans potensielle jødiske velgere.

I den amerikanske opinionen var det også sterk støtte til sionistenes sak.

Desember 1945: Den amerikanske kongressen vedtok en resolusjon som støttet fri innvandring for jøder til Palestina.

En ivaretagelse av amerikanske interesser i Midtøsten tilsa ikke noen ensidig pro-sionistisk politikk.

Det amerikanske utenriksdepartementet forble en sterk motstander av sionismens mål. De nådeløse piskeslagene fra sionismens lobbyister slo utrettelig løs på departementet for å endre dets politikk.

Jødiske terrorister angrep arabere og briter med blind vold i Palestina.
Skarp konflikt i synet på amerikansk Midtøsten-politikk

USA førte vekslende, vakkende og inkonsekvent Palestina-politikk.

Truman støttet kravet om øyeblikkelig innreisetilatelse for 100 000 jøder til Palestina.

Mot britenes vilje ble deler av Trumans brev rundt innreisetilatelse for de 100 000 offentliggjort 29. september 1945.

Innenrikspolitiske betraktninger, som hensynet til valget på ny borgermester i New York som trengte støtte fra de strategisk viktige jødiske stemmene, synes å ha ligget til grunn for dette utspillet.

Britene ble rasende: USA knyttet for første gang løsningen av det såkalte "jødeproblemet" i Europa direkte til løsningen av konflikten i Palestina.

Historien gjentok seg høsten 1946: Kongress- og guvernørvalgene nærmet seg i november.

Yom Kippur, 4. oktober 1946: Truman kom med en erklæring som støttet jødernes krav om deling av Palestina.

Britene ble rasende igjen: Palestina-konflikten var vanskelig og sammensatt, og det var altfor enkelt for amerikanerne å støtte jødernes krav om fri innvandring.

Selv om valgene var viktige for Truman kunne ikke britene unnskyldte presidentens mangel på samarbeid.

Storbritannias utenriksminister Bevin trakk to viktige konklusjoner av Trumans Yom Kippur uttalelse: 1) Det var ikke mulig å stole på amerikanerne; og 2) Sionistene ville aldri gå med på noen kompromissløsning.

Sionistene visste nå at de ved ethvert kritisk punkt kunne mobilisere sin mektige lobby i USA.

De ytterliggående kreftene innenfor sionistbevegelsen fikk vind i seilene.

Jødene trodde nå de hadde vunnet USAs støtte for en deling av Palestina.